

עיון בתהלים מזמור קי"ט "תורתך – שעשועי"

אחד המזמורים המלווים אותנו במעגלי חיינו הינו מזמור קי"ט, המכונה במקורות "תמניא אפי" – "שמונה פנים", הכוונה לשמונה מחזורי א"ב שבו. ואף כי זהו המזמור הארוך ביותר בתהלים, ובו מאה שבעים וששה פסוקים, הריהו עוסק בעניין אחד: התורה. כל אחד מפסוקיו מהווה שירה זוטא לתורה, והמכלול – יוצר "שיר השירים" של יהודי לתורתו.

מיוחדת היא שירה זו משירות אחרות, ונוגעת בנימים הדקים ביותר של תחושותינו ביחס לתורה. במאמר זה ננסה לברר מתוך עיון בחז"ל במה, אכן, נתייחדה השירה וזכתה ללוות את היהודי בשעות המכריעות ביותר בחייו.

1. "תמניא-אפי" – שמונה מעגלי א"ב

סימן הזיהוי המפורסם של המזמור הינו, כאמור, המחזוריות של שמונה מעגלי א"ב. המזמורים אשר נכתבו באלפא ביתא תופשים מקום מיוחד בחשיבותם. מהר"ל מתייחס לכך במקומות אחדים:

"האלפא ביתא הם היסודות הפשוטים לכל התורה כולה... ואין לומר כי לחנם הם בסדר הזה מבלי שיהיה מורה דבר... כי כבר בארנו שהם כמו יסודות בעולם...".
(מהר"ל, חידושי אגדות ח"א, מסכת שבת מ"ח)

"מה שהשבח הזה הולך באלפא ביתא שהם כ"ב אותיות התורה מורה כי שבח זה במדרגה עליונה הוא מדרגת התורה... ובזה יזכה לעוה"ב...".
(נתיבות עולם א', נתיב העבודה פרק ו', בהשוואה ל"אשרי")

משמע, שאין הא"ב בגדר מבנה חיצוני, אלא ביטוי נוסף לתוכן, בפרקים ובעניינים שהם כבשונו של עולם. פרקים אלו הינם "שבח במדרגה עליונה", וכבר מבחינה זו מיוחד המזמור בהיותו כולל שמונה מעגלים של א"ב. ואולם, היש בחטיבת כל אות גם איפיון של תוכן ייחודי, מלבד האות התחילית המשותפת לה? בשאלה זו דנו מפרשים אחדים.

מצוי בידינו פירוש שהוקדש כולו למזמור קי"ט, "פרוש אלפא ביתא" לר' מתתיהו היצהרי¹. הפירוש מבוסס על התוכן הקבלי של כל אות, לפיה מבואר התוכן הכולל של חטיבת אותה וכל אחד מפסוקיה. לעתים, שתי אותיות סמוכות משלימות זו את זו. לדוגמה: האות ג', אחד מאפיוניה בקבלה הינו גילוי. הפסוקים הפותחים בגי' מבטאים

1. ר' מתתיהו היצהרי היה ממגורשי ספרד, השתתף בויכוח בטורטוזה בשנת 1413, וכתב חיבורים שונים: ספר דרשות, ביאור לפרקי אבות ועוד. חיבורו "פרוש אלפא ביתא" נדפס עם מדרש תהלים בהוצאות שונות. בראש דבריו הוא מבאר כל אחד משמות התורה וכן את המילים החוזרות במזמור (דרש, לב, נצר וכ"ו). לאחר מכן הוא מתייחס בכל אות, לנושא המיוחד לה.

עניינים שונים בתפילה לגילוי או בדברים המונעים מן האדם את הראייה הנכונה. האות ז' מבטאת בין היתר מלחמה – כלי זין. בפסוקים הפותחים באות ז' מבטא מאבק, התמודדות עם גורמים וידיעות העשויים למנוע לימוד תורה. בדרך זו מפוענחת משמעות כל אות בפני עצמה ובהקשר לכל חטיבת האות במזמור קי"ט.

אף מלבי"ם רואה בקבוצות האות חטיבות בעלות קשר פנימי-רעיוני. לפי פירושו, כל שתי חטיבת אות צמודות הינן בעלות נושא אחד ומשלימות זו את זו. כך, לדוגמה, קיים רצף רעיוני (וגם לשוני) בין הפסוק "אשרי תמימי דרך..." לפסוק הראשון באות ב': "במה יזכה נער את ארחו":

"שיש הבדל בין דרך ובין אורח, שדרך הוא הדרך הגדול הקבוע, ואורח הוא המסתעף מן הדרך הגדול והולך אל הצד, והדרך הגדול, הוא דרך הרחמים ודרך הנדיבות דרך הענווה וכו', הוא נטוע בכל הנפשות ואפשר שימצאנה האדם בשכלו, רק שאיננו תמים רק ע"י התורה. אבל האורחות הקטנות זה א"א שידע כלל משיקול דעתו, כמו דרך הנדיבות – למי ינדב וכמה ינדב ואיך יתנהג בזה בכל עת ובכל מקום ובכל ענין, ובפרט הנער... ועז"א: "במה יזכה נער את ארחו..."

בדרך זו הפסוק "גמול על עבדך אחיה ואשמרה דברך" קשור ל"דבקה לעפר נפשי חיני כדברך". הנושא המשותף הוא בקשת חיים: הפסוק הראשון מדבר על חיים פיזיים, והשני – על חיי עולם, חיי הנשמה. דוגמה נוספת: הפסוק "לולי תורתך שעשעי' אז אבדתי בעניי". קשור למקביל לו באות כ': "כרו לי זדים שיחות". הראשון מבטא את הסכנה האורבת לאדם מן המסיתים, והשני את הישועה ע"י האחיזה בתורה. בקו פרשני זה מסביר מלבי"ם את כל צמדי האותיות בפרק.

אף עיון בכינויי התורה שבמזמור מוכיח על שלמותה של כל חטיבת אות כיחידה בפני עצמה, שהרי בכל אחת מן החטיבות מופיעים אותם כינויים לתורה, כפי שלמדתנו המסורה:

"כל אלף ביתא אית בכל פסוק חד מן עשר לישנין אלין (בכל אותיות הא"ב יש בכל פסוק אחד מלשונות אילו): אמירה, דיבור, עדות, דרך, משפט, פקוד, ציווי, תורה, חוק, אמונה... ביה חד מכל אלו, (מלבד פסוק אחד שאין בו אף אחד מאלו), וסימן: "ערב עבדך לטוב" (קכ"ב)". (ימנחת ש"י, קי"ט, קכ"ב)

לדוגמה:

באות א' מופיעים הכינויים: תורה, עדות, דרך, פיקודים, חוקים, מצוות, משפטים, חוקים.

באות ב': דבר, מצוות, אמרה, חוקים, משפטים, עדות, פיקודים, דבר.

באות ג': מצוות, דבר, משפט, אמרה, תורה, פיקודים, עדות, חוקים. וכן בכל אות ואות.

כינויים אלו לתורה ידועים לנו גם ממזמור אחר, מזמור י"ט, המהווה גם חלק מפסוקי דזמרא בשחרית של שבת. השימוש בכינויים מקבילים מלמד על קשר פנימי בין המזמורים.

2. זיקות בין המזמורים י"ט וקי"ט

בשני המזמורים עולה שירת האדם ושירת כל ההווה לתורה. במזמור י"ט מהווה השירה לתורה את החלק האמצעי-המרכזי של המזמור: החלק הראשון הינו שירת

הבריאה: "השמים מספרים כבוד אל...", ומפסוק ח באה שירת התורה. פרק קי"ט עוסק כולו בתורה. ואולם, ההקבלה ביניהם אינה רק בתוכן הכללי אלא גם בפרטי השירה ובדרך הבעתה.

א. כינויי התורה

במזמור י"ט מופיעים שלושה פסוקים אשר הפכו לנכסי צאן ברזל לכל מי שיד לו בתורה:

"תורת... תמימה,	משיבת נפש
עדות... נאמנה,	מחכימת פתי
פקודי... ישרים,	משמחי לב
מצות... ברה,	מאירת עינים
יראת... טהורה,	עומדת לעד
משפטי... אמת,	צדקו יחדיו" (פסוקים ח-י).

כאמור, אותם הכינויים מופיעים גם במזמור קי"ט, כפי שמציין גם בעל "מנחת שיי". וכן מביא גם מלבי"ם:

"התפילה הזו נאמרה בתמניא אפי, וכאשר דקדקנו בה ראיתי, כי בזו התפילה שהיא ערוכה על שילך בדרך ה' וישמור מצוותיו, באו כל סדר ששה פרטים, שהם תורה, עדות, פקודים, מצות, חקים, משפטים, והם הששה דברים שיש במזמור 'השמים מספרים כבוד אל', שבמקום יראת ה' אמר פה חקים. גם באו בחרוזים הנותרים דברים או אמרותיך או דרכים..." (קי"ט, א).

הכינויים השונים – תורה, עדות, פקודים, מצווה, יראה, משפטים, הסמוכים בשמו של נותן התורה, מציינים, לפי רוב המפרשים, חלקים שונים בתורה, ואינן כפל מילים גרידא².

2. לפי מלבי"ם "תורה" הינה שם כולל ליסודות האמונה, והיא "תמימה", משום שאמונה נלמדת בדרך הקבלה ובדרך זו אין מקום לטעות, ו"משיבת נפש", כי הנפש מקבלת חיותה ממקורה כאשר היא עוסקת באמונה.
 "עדות" – החלק הסיפורי: "אלו הם הספורים המעידים שהי ברא העולם וחיידשו ושהוא משכיר ומעניש ומשדד הטבע, כמו ספורי בראשית וענין אדם והדורות עד יצ"מ". העדות עברה מדור לדור ועל כן היא "נאמנה", וכל אחד יכול לשמוע ולקבל אותה – "מחכימת פתי".
 "פקודים" – אלו מצוות אמוניות שיש בהן עדות למעשי ה' ולהשגחתו כמו מצות תפילין, שבת ומועדים וכדומה, שבהם מופקדים הדברים שהם מורים עליהם".
 "מצוות" – רוב המצוות השכליות האחרות, שטעמן ידוע.
 "יראת ה'" – אלו החוקים, שטעמם לא ידוע, והאדם מקיים אותם "כעבד שעשה מצוות אדוניו מבלי ידרוש טעמם ונימוקם". דווקא עליהם נאמר הכינוי "טהורה", שכן קיומן נובע מטהרת הלב, ללא מעורבות של שכל האדם, ולאורך זמן – "עומדת לעד".
 "משפטים" – בין אדם לחברו, "שכולם טעמם מבואר ומושג ע"י התבונה", ויש בהם שלימות – "צדקו יחדיו".
 המדרש מפרש כל משפט בהתייחס לחלק של התורה, כאשר החלקים מקבילים לעניינים שבששה סדרי המשנה:
 "תורת ה' תמימה, זה סדר נשים, וכן הוא אומר: "כולך יפה רעיתי ומום אין בך".
 עדות ה' נאמנה, זה סדר זרעים, שהוא מאמין בחיי העולם וזרע.
 פקודי ה' ישרים משמחי לב, זה סדר מועד, שיש בו סוכה ולולב... וכל מועדי השנה שכתוב בהם "ושמחת בחגיך".

במזמור קי"ט, כינויי התורה הם שמונה בכל חטיבה. ועל כן נוסף על ששת הכינויים הנ"ל באים בשני הפסוקים הנותרים שני כינויים אחרים. הכינוי "יראת ה'" מופיעה במובנה הפשוט – חוק. נדגים זאת בשתי אותיות:

האות ג' – "גמל על עבדך... ואשמרה דברך
 גל עיני ואביטה... **מתורתך**
 גר אנכי... אל תסתר ממני **מצותיך**
 גרסה נפשי לתאבה אל **משפטך**
 גערת זדים... השוגים **ממצותיך**
 גל מעלי חרפה... כי **עדתיך** נצרתי
 גם ישבו שרים... עבדך ישיח **בחקיך**
 גם **עדותיך** שעשועי...".

האות ד' – "דבקה לעפר... חינוי כדברך
 דרכי ספרתי... למדני **חקיך**
 דרך **פקודיך** הביננני...
 דלפה נפשי... קימני **כדברך**
 דרך שקר הסר... **ותורתך** חנני
 דרך אמונה בחרתי **משפטך**...
 דבקתי **בעדותיך** ה'...
 דרך **מצותיך** ארוץ...".

ב. השפעת התורה על האדם

בשני המזמורים מופיעים שבחי התורה בהקשר לאדם. במזמור י"ט לכל פרט בתורה יש השפעה מסוימת שלו על אותם חלקים שניתנו לאדם כבחיר הבריאה – הנפש, המוח, הלב, העין, אשר יונקים חיותם ממצוות התורה שהן "משיבת נפש", "מחכימת פתו", "משמחי לב", ו"מאירת עיניים". אולם ההשפעה המלאה והכוללת היא כשהתורה הינה תמימה, ושקיומה מקיף את כל החלקים. רעיון זה קושר את הרישא לסיפא ויוצר מסגרת: "...תמימה – צדקו יחדיו", ובדרך זו ניתן להבין את ההקבלה בין רמי"ח ושס"ה שבתורה לרמי"ח ושס"ה שבגוף האדם. וכן דברי מהר"ל:

"כי האדם הזה יש בו דבר נבדל אלוקי, ודבר שהוא בלתי נבדל, הוא הגוף. ולפיכך אמר שנתן רמ"ח מצוות עשה המשלימים את האדם נגד אבריו של אדם, כי האברים הם צורתו, שצורת צלם אלוקים נבדל, כמו שהתבאר... (תפארת ישראל פרק רביעי).

מצוות ה' ברא מאירת עינים, זה סדר קדשים שמאיר עיניהם של חכמים.
יראת ה' טהורה, זה סדר טהרות, שמפריש בין טומאה לטהרה.

משפטי ה' אמת, זה סדר נזיקין שיש בו כל הדינים... (מדרש שוחר טוב)
 אף רד"ק מפרש את הכינויים כמתייחסים לחלקים שונים של התורה, אך באופן שונה במקצת: לדעת רד"ק לא הוזכרו חוקים בשירה זו, הואיל ועניינה לתאר את השמחה וההשפעה של התורה לחלקיה על האדם, ולדעתו לא ניתן לומר כן על החוקים, אשר "אין טעמם נראה לרוב בני האדם". לפי מלבי"ם הכינויים הנוספים הם: אמרה, דרך. כלומר ס"ה תשעה כינויים. לא כן סוברת המסורה שמביא בעל "מנחת שיי", ולפיהם מופיעים במזמור עשרה כינויים לתורה.

אותו רעיון מופיע בצורה מורחבת במזמור קי"ט, כגון הזכרתם של הפה והעין:

"בשפתי סיפרתי כל משפטי פיך" (יג)
 "גל עיני ואביטה..." (יח)
 "העבר עיני מראות שוא" (לז)
 "ואל תצל מפי דבר אמת" (מג)
 "עיני כלו לישועתך..." (קכג)
 "פי פערתי ואשאפה..." (קלא)

בשתי השירות מקרינה התורה על האדם בהיותה מקור שמחה ואור: במזמור י"ט קיימת זיקה בין שבחי הבריאה לשבחי התורה: "השמים מספרים כבוד אל... לשמש שם אוהל בהם... תורת ה' תמימה..."³. הרעיונות המוזכרים בשבחי החמה מתעצמים בשבחי התורה, כשהבולטים, בהם: האור והשמחה:
 "פקודי... ישרים, משמחי לב
 מצות... ברה, מאירת עינים".

אף הדימויים "הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש..." (פסוק יא) מתמזגים בגווני האור. ובעוד שבמזמור י"ט האמירה היא קצרה וחד פעמית, הנה בקי"ט הרעיון חוזר ומורחב:

"נר לרגלי... ואור לנתיבתי (קה)
 "פתח דבריך יאיר..." (קל)
 "פניך האר בעבד ולמדני..." (קלה).

כך מתרחבים במזמור קי"ט גם ביטויי השמחה, כגון:

"בדרך עדותיך ששתי כעל כל הון" (יד)
 "גם עדותיך שעשועי" (כד)
 "זמירות היו לי חקיקך" (נג)
 "כי ששון לבי המה" (קיא).

בשתי השירות מודגשת עליונות התורה על החומר. בפרק י"ט:

"הנחמדים מזהב ומפז...
 ומתוקים מדבש ונופת...
 ועל כן – בשמרם עקב רב".

כפילות ההשוואה – לזהב וגם לדבש – נידונה במפרשים:

"כי ימצאו בהם גם השלמויות המדומים שהאדם רודף אחריהם, אם המועיל – שהם נחמדים מזהב, ואם הערב – שהם מתוקים מדבש... שיימצא בהם הערב לשעתו, והמועיל את החיים המדיניים והצלחה בעוה"ז..." (מלבי"ם י"ט, יא).

כלומר: התורה מענגת בשני סוגי הנאות, הנאה של הרגע, וזהו היעריב, אליו מקביל הדבש, והנאה של השקעה לטווח ארוך, אף אם כרגע אין נהנים מפרותיה, וזהו היימועילי, המקביל לזהב. בחיי המעשה המועיל והערב הינם דברים שונים ולעתים סותרים: חייב אדם להכריע אם להוציא את רכושו בהנאות ההווה או להשקיעו לעתיד. אולם התורה יש

3. על הזיקה ביניהם נעמוד בהמשך.

בה מעלה כפולה: היא ערבה בשעת מעשה, בהיותה מענגת את לומד התורה והחי לפיה, ובו בזמן אין כמות להשקעה לטווח ארוך, לחיי עולם. רעיון זה מופיע בהרחבה במזמור קי"ט, כגון:

"בדרך עדותיך ששתי כעל כל הון" (ד)
 "טוב לי תורת... מאלפי זהב וכסף" (עב)
 "אהבתי מצוותיך מזהב..." (קכז)
 "שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב" (קמב).

ובהקבלה לדבש:

"מה נמלצו לחכי אמרתך מדבש לפי" (קג).

אף השורש נצר, מתקשר לרעיון זה בתוכן ובצליל (נצר – אוצר) ומעשיר אותו:

"אשרי נוצרי עדותיו..." (ב)
 "עדותי נצרת" (כב)
 "...ואצרה מצות אלוקי" (קטו)
 "פלאות עדותיך.. נצרתם נפשי" (קכט) ועוד.
 באותו הקשר מופיע בשני המזמורים הביטוי הנדיר "עקב":

בי"ט: "בשמרם עקב רב" (יב)
 בקי"ט: "ואצרנה עקב" (לג)
 "נטיתי לבי לעשות... לעולם עקב" (קיב).

ג. בשבח התמימות

מעלתה של מידת התמימות עולה בשני המזמורים, ובה מדבר גם הפתיח של כל אחד מהם:

"תורת ה' תמימה" (יט)
 "אשרי תמימי דרך" (קי"ט א)
 וכן: "יהי ליבי תמים בחקיך" (קי"ט פ)

בביאור משמעותה של מידה זו ומקומה במזמורינו עוסק מהר"ל במקומות אחדים (דרך חיים, פרק רביעי, ועוד). מלבד מפרש:

"אשרי תמימי דרך – גדר התום דרך שלא יהיה בו מום וחסרון, והוא מי שדרכו הטוב קבוע... והוא ע"י שיעשה כל מעשיו לשם ה' לא לשם פניה חיצונית מתועלת עצמו. מה שא"כ הדרכים שתקנו הפילוסופים...".

מעניינת העובדה כי גם בסיום מזמור קי"ט נמצאנו נרמזים על מידה זו:

"שהתמימות יפה לפני הקב"ה, שנאמר 'תמים תהיה עם ה' אלוקיך' (דברים י"ח), כמו שהוא תמים שנאמר 'הצור תמים פעלו' (שם לב) ותורתו תמימה שנאמר 'תורת ה' תמימה' (תהלים י"ט).

אף דוד פתח וקילס 'אשרי תמימי דרך', ובסוף אלפא ביתא הוא אומר: 'תעיתי כשה אובד בקש עבדך....' כשם שהשה תמים אף אני בתמימות עשיתי...".

(אוצר המדרשים, אשרי תמימי דרך)

במסגרת כל דרכי ההתקשרות של האדם לתורה, כולל בקשת הדעת החוזרת ונשנית, מיחס דוד ערך רב לתמימות, שהיא הרישא והיא האחריתא, ובה נסגר המעגל:
"אשרי תמימי דרך..."
 תעיתי כשה אובד בקש עבדך..."

ד. הדמיון המספרי ומשמעותו

דמיון משמעותי קיים אף במרכיב המספרי המופיע בשני המזמורים. המספר החוזר והבונה את מזמור קי"ט הינו, כידוע, המספר שמונה, שהוא מספר הפסוקים בכל אות. והנה, מתייחס מספר זה אף לפרק י"ט: הפסוקים העוסקים בבריאה מספרם שבעה, והפסוק השמיני – עובר לשירת התורה. כבר עמדו רבים בעקבות מהר"ל על המשמעות הייחודית של ה"שמונה", ולא בכדי הוא מופיע בשתי שירות התורה במזמורינו:

"ודבר זה מבואר במקומות הרבה, שמצוות התורה הם יותר במדריגה ובמעלה מן הטבע. ובמזמור (תהלים י"ט) 'השמים מספרים כבוד אל' וגו' ואחר כך התחיל לומר 'תורת ה' תמימה' עד סוף המזמור. ויש מן תחילת המזמור עד 'תורת ה' תמימה' שבעה פסוקים ואחר כך 'תורת ה' תמימה'. כי הנהגת הטבע נברא בשבעה ימי בראשית ואילו התורה היא על הטבע והיא מדריגה שמינית. ועל פי טעם זה מזמור 'אשרי תמימי דרך' (קי"ט) שהוסד על התורה, יש בו שמונה אלפ"א בית"א שהתורה היא מדריגה שמינית שהיא על הטבע שנברא בשבעת ימי בראשית". (מהר"ל, תפארת ישראל, עמ' ז).

ואם כן, המספר שמונה מתקשר אף הוא לתוכן המזמורים ומדגיש את המימד העל-טבעי, מהות רוחנית ואלוקית, עליונה ונבדלת מעולם החומר⁴.

ה. ביטויים חוזרים

מילים אחדות המופיעות במזמור י"ט חוזרות במזמור קי"ט כמילים משמעותיות ומנחות, כגון: הכינוי למתפלל במזמור י"ט הינו **"עבדך"** – גם **עבדך** נזהר בהם...". ביטוי זה חוזר בשלושה עשר מעגלים אחדים בקי"ט – **"הקם לעבדך"**, **"ערוב עבדך לטוב"** ועוד.

כן מופיעים ה"זדים" ביי"ט: **"גם מזדים חשך עבדך"** (יד) ובפסוקים רבים בקי"ט: **"זדים** הליצוני עד מאד..." (נא), **"ערוב עבדך... אל יעשקוני זדים..."** (כד), וכן כא, סט, עח, פה. לעיל הזכרנו גם את המילה **"עקב"** החוזרת גם בקי"ט פעמים מספר.

מצאנו, אפוא, הקבלות רבות בתוכן המזמורים, במשמעות שבחי התורה ובאופן אמירתם. מבחינה זו ניתן לראות במזמור קי"ט הרחבת השירה של מזמור י"ט לעשרים ושנים מעגלים, כמנין הא"ב.

4. מלבי"ם מפרש את המספר שמונה באופן אחר. לדבריו, מדובר בשמונה דרכים בהם יכול האדם לקבל את התורה: דרך חמשת חושי, דרך ההגדה, השמועה והקבלה, כאשר הדגש הוא על דרך השכל.

3. ייחודו של מזמור קי"ט

למרות ריבוי העניינים המשותפים לשני המזמורים, אין להסתפק בהבנת ייחודו של מזמור קי"ט רק כהרחבה של מזמור י"ט. נעיין בעקבות המפרשים ונראה את ייחודה ומשמעותה החד פעמית של כל שירה, דווקא על רקע ההשוואה ביניהן.

נבחין תחילה באווירה השונה בכל מזמור, כגון, בהשוואת האמירה "תורת ה' תמימה" (י"ט), לאמירה "מה אהבתי תורתך, כל היום... שיחתי" (קי"ט). **הקריאה "מה אהבתי",** כמורה כרוב הקריאות בפרק, **פורצת מן הנפש, ולא מן הדעת.** אווירה זו אופיינית לכל מזמור קי"ט, אשר בו השירה הינה **אישית וסובייקטיבית**, לעומת השירה במזמור י"ט שהיא **שכלית, אובייקטיבית** והצהרתית.

הבדל זה נובע מן ההקשר של כל שירה למזמור שלה, ומן המסר של כל מזמור כמכלול שלם. ועל כן יש לתת את הדעת תחילה להקשרה של שירת התורה בתוך מבנהו המיוחד של מזמור י"ט. לכאורה שלושה נושאים שונים במזמור זה:

שבחי הבריאה, פלאי מחזוריות החמה (א-ז).

שבחי התורה (כ"ל) (ח-יא).

האדם המתפלל לבורא (יב-טו).

בחלק הראשון נשמעת שירת הבריאה המתחדשת. כל יום יש בו פליאה משלו, חד פעמיות והתחדשות, ושמחה הנלווית למתת חיים חדשה, בחינת "חתן יצא מִחֶפְתּוֹ"⁵. במעבר חד למדי, עובר דוד משירת הבריאה לשירה על התורה. וההקשר אינו סתמי: לשתי השירות מקור אחד ומטרה אחת – **חיזוק האמונה:**

"זה המזמור נכבד מאד... ולפי דעתי שהזכיר עד כה איך יוכל המשכיל למצוא עדות על האלוקים ולהכיר מעשיו, ואמר דוד: גם יש עד אחר, נכבד ממנו ויותר נאמן, והוא תורת ה' ועדותיו..." (ראבי"ע י"ט, ז)⁶.

5. דימוי השמש לחתן היוצא מחופתו הינו מופלא ביותר: אין שמחה חד פעמית כהקרנת שמחה של חתן היוצא מחופתו, ואין תופעה יותר שגרתית ויומיומית מזריחת השמש. והנה, בעיני דוד, כל יום חדש הינו בבחינת קרינה של שמחה חד פעמית, בלתי נשנית.

6. המפרשים מדגישים את עליונותה של התורה כמקור מושלם, תקף מוחלט ונאמן יותר מאשר ההתבוננות והמחקר, אליהם התייחס החלק הראשון:

"מכל מקום לא תושלם אמונת האדם (ע"י המחקר) עד שבאה נחלת התורה" (המאירי).

"ואמר דוד: גם יש עד אחר, נכבד ממנו ויותר נאמן, והוא תורת ה' ועדותיו..." (א"ע).

"ויבאר שיש יתרון לגילוי כבוד מציאותו והשגחתו ומעשה ידיו ע"י התורה מעל העיון והמחקר, בששה ענינים..." (מלבי"ם).

במפרשים מובא היבט נוסף לקשר בין שני חלקי המזמור: קשר של משל ונמשל. תיאור הטבע הינו מעין משל, אשר תכליתו היא הנמשל – התורה.

"ועוד אמר, כמו שהשמים והשמש מועילים לעולם ובהם העולם עומד, כן התורה שהיא תמימה והיא משיבת נפש וקיום העולם בה כמו שקיום העולם בשמש. כי הנפש בגוף כמו הגר בארץ נכריה שאין לו עוזרים וסומכים... והנה התורה משיבת הנפש..." (פירוש שני ברד"ק). את התפקיד שממלאת השמש בעולם החומר, ממלאת התורה בעולם הרוחני: מקור חיים, אור רוחני ושמחה, ואין הנפש מוצאת את מקומה בעולם בלעדי מקור האור – התורה.

רד"ק ובדרכו בעל ה"מצודות" עורכים השוואה מפורטת בין השמש לתורה, ומדגישים בכל פסוק את עליונות התורה על השמש, "מעולה ממנה ללא חסרון".

האמונה – שני גילויים לה בעולמנו, "שני עדים" בלשון א"ע ורד"ק: הבריאה והתורה. שני "מקורות הכרת הקל והערצתו" – בלשון הרב הירש. ובלשון מלבי"ם:

"יבאר כי כבוד ה' יתגלה בעולמו ע"י שני מחזות: ע"י העולם אשר ברא נשיגהו בדרך החקירה והעיון, וע"י התורה נשיגהו בדרך הנבואה וההופעה האלוקית. ויבאר שיש יתרון לגילוי כבוד מציאותו והשגחתו ומעשה ידיו ע"י התורה מעל העיון והמחקר, בששה ענינים..." (מלבי"ם י"ט, ח).

מזמור י"ט, הינו, אפוא, חטיבה אחת: מזמורה של האמונה בבורא, המשתקפת בשני פנים, בטבע ובתורה. ועל כן קיימות גם זיקות לשוניות בין החלקים: ביטויי אור, שמחה, אמירה ועוד. רק בחלק השלישי מופיע האדם, הצופה בהם, כביכול מצוי מחוצה להם, וההתפעמות הגדולה מלווה בהרגשת מגבלותיו ובחששות בשל חוסר יכולתו להתחבר לאותה שלימות:

"גם עבדך נזהר בהם... שגיאות... נסתרות... זדים... פשע רב"⁷.

גם בתפילתו, הסוגרת את המזמור, נרמזים שבחי התורה: "אז איתם", כשם ש"תורת ה' תמימה"; "גם עבדך נזהר", מפרש הגר"א לשון "זוהר": אורה של ההתגלות הכפולה מוקרן אל האדם והוא מבקש להתחבר אל אותה מערכת מאירה ומושלמת. ואם כן, שירת התורה במזמור י"ט הינה **שירה על התורה כיצירה עליונה של הבורא**, וכביטוי של התגלותו בעולם. ועל כן פסוקי השירה נאמרים בגוף שלישי, באמירה מוחלטת, **בראייה אובייקטיבית של גדלות בתורה**. מעין הצהרה מה היא תורה, ומה היא מסוגלת לחולל באדם. האדם כסובייקט, המרגיש, המתפלל, מופיע רק בחלק האחרון, כצופה מן החוץ המבקש להכנס אל הקודש פנימה.

לא זה הוא מקומו של האדם במזמור קי"ט. במזמור זה הנושא המרכזי בכל פסוק ובמכלול הינו **האדם האוחז בתורה**: רגשותיו, מחשבותיו, שאיפותיו ותקוותיו, אותם הוא מבטא לאורך כל הפרק כחוויה אישית⁸. ובכך ייחודו של מזמור קי"ט: זהו פרקו של **האדם אשר כבר זכה להיות דבק בתורה**. זוהי **שירה אישית, חווייתית וסובייקטיבית**. כביכול, אין האדם עומד מחוצה לה, אלא נעשה אדם אחר, חי עימה ושר מתוכה. עולם התורה והאדם – חד הם, ואת ההתחברות הזו מבקש דוד להעמיק ולהעשיר. ועל כן, מקום רב תופשים במזמור קי"ט בקשות אישיות על סיעתא דשמיא בהתקשרות לתורה:

"למדני חק"ך" (יב, כו, סח ועוד)

"הדריכני בנתיב מצותיך" (לה)

"הט ליבי אל עדותיך" (לו)

"העבר עיני מראות שוא" (לז)

"טוב טעם ודעת למדני" (סו)

"גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך" (יח)⁹.

7. כפי שמביא רש"י ע"פ המדרש, גם ההדרגה העולה של שגות, זדונות, פשעים, מאפיינת את חששותיו: "אמרו חכמים: למה דוד דומה, לכותי המחזר על הפתחים, והם מערימים בדבר יותר מכל אדם: תנו לי מים לשתות, דבר שאין בו חסרון כיס, מששתה, אמר: יש כאן בצל קטן? משנתנו לו, אומר: ...תנו לי מעט לחם שלא יזיקני הבצל. כך אמר דוד בתחילה על השגות ואח"כ על הזדונות ואח"כ על המרדים (פשעים)..."

8. גם בתחביר הפסוקים הנושא בדיכ הינו האדם.

9. ובהארת המדרש:

"גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך ואם אין אתה גולה עיני, מנין אני יודע. לכך נאמר גל עיני ואביטה וגו' ואע"פ שעיני פתוחות איני יודע כלום."

גם לשונו של הפרק יוצרת את החוויתיות ומעידה עליה: הפסוקים נאמרים, כאמור, **בפניה ישירה**, והכינויים לתורה נאמרים **בלשון שייכות**: "תורת ה'" נקראת "תורתך", "פקודי ה' ישרים" – "פיקודיך", "מצוותיך", "עדותיך" "חוקיך" ו"משפטיך". לאורך כל הפרק (פרט לשבעה פסוקים, בגלל תוכנם) גם צורה זו היא ביטוי לקרבה. ועל כן, בוקעים פרצי רגשות חמים וסוחפים במזמור קייט. לא בכדי מהווה המילה **"לב"** ביטוי מנחה. בעוד שבמזמור ייט מופיעה המילה פעם אחת: **"משמחי לב"**, הנה במזמור קייט נשמעת שוב ושוב המית הלב:

"בכל לב ידרשוהו" (ב)
 "אשמרנה בכל לב" (נה)
 "בכל לבי דרשתיך" (י)
 "בלבי צפנתי אמרתך" (יא)
 "כי ששון לבי המה" (קיא)
 "נטיתי לבי לעשות" ... (קיב)

בשמעת הרגשות הקושרים את האדם לתורה במזמור, בולטים רגשות האהבה והשמחה. מזמור קייט רצוף ביטויים של **פליין נפש לתורה**:

"גרסה נפשי לתאבה" (כ)
 "דבקתי בעדותיך" (לא)
 "הנה תאבתי לפיקודיך" (מ)
 "ואשא כפי אל מצוותיך אשר אהבתי..." (מח)
 "מה אהבתי תורתך כל היום... שיחתי" (צ)
 "סעפים שנאתי ותורתך אהבתי" (קיב)

וכן:

"כלתה לישועתך נפשו" (סו)
 "כלו עיני לאמרתך" (פב)

השמחה מופיעה במזמור ייט בקריאה "פקודי ה'... משמחי לב". ואולם, במזמור קייט קיימת לא רק הרחבה כמותית של הנושא, אלא שינוי סמנטי: **שמחה – הופכת לשעשוע**.

"בחוקותיך **אשתעשע**" (טז)
 "גם עדותיך **שעשועי**" (כד)
 "**ואשתעשע** במצוותיך אשר אהבתי" (מז)
 "אני תורתך **שעשועי**" (ע)

והשעשוע בתורה הופך להיות צורך קיומי של האדם:

"לולא תורתך שעשועי אז אבדתי..."

בין "שמחה" ל"שעשועי" קיימת הבחנה סמנטית מעניינת: שעשוע הינו עיסוק מתוך הנאה **בדבר שכבר נמצא ברשותו**, מעין צירוף של שמחה והנאה –

"דבר שאדם משתעשע בו מרוב אהבתו". (מלבי"ם קייט, טז).

גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך. וכי גר היה דוד, אלא אייל: כשם שהמתגייר היום אינו יודע כלום בתורה כך עיניו של דוד פתוחות ואינו יודע בין ימינו לשמאלו כלום בתורה. ומה אם דוד שאמר כל השירות וכל המזמורים הללו אמר גר אנכי בארץ ואינו יודע כלום, על אחת כמה וכמה שאין אנו יודעים כלום בתורה... (אוצר המדרשים, הוספה למזמור קייט).

משמע, שמחה שכבר הופנמה והייתה לחלק מן האדם.
ובאופן דומה, "שמחה" הופכת ל"ששון":

"בדרך עדותיך ששתי כעל... הון" (יד)
"נחלתי עדותיך... כי ששון לבי המה" (קיא)
"שש אנכי על אמרתך" (קמב)

והשמחה בתורה יוצרת שירה:

"זמירות היו לי חקיך..." (נג)
"דרך... ארוץ כי תרחיב ליבי" (לב)

לתוכנו הייחודי של כל המזמור יש כמובן השלכה גם על התופעות המספריות. אמנם למדנו לעיל כי המספר שמונה מופיע בשניהם, ומתקשר לתורה. אולם נוסף עליו מתייחסים המפרשים לשתי תופעות מספריות שונות בכל אחת משירות התורה. במזמור י"ט נכתבה השירה **בשישה** משפטים, במבנה חוזר בעל **חמש צלעות**:

"תורת ה' תמימה משיבת נפש
"פקודי ה' אמת צדקו יחדיו"...

"ששה, כנגד ששה סדרי משנה. ובין כל שם ושם חמש תיבות עם השם עצמו כנגד ה' חומשי תורה..." (רש"י).

כלומר, המספרים חמישה וששה מבטאים תורה כנתינתה המושלמת, תורה שבכתב (חמישה חומשים) ותורה שבע"פ (ששה סדרים), שהם "אמת צדקו יחדיו". לעומת זאת, במזמור קי"ט רומזת המסורה על משמעות מספרית נוספת, הקשורה בעשרה כינויים לתורה במזמור:

"אמירה, דיבור, עדות, דרך, משפט, פיקוד, ציווי, תורה, חוק, אמונה, ואינון רמזין לעשרה פתגמי אוריתא דאיתיהיבת על טורא דסיני" – רמז לעשרת הדברות שניתנו בסיני."

ע"פ מהר"ל המספר עשר מציין מכלול **המקבל קדושה**, ועל כן דבר נבדל בשלמותו:

"ולעולם תמצא העשירי מיוחד לקבל הקדושה שהרי העשירי קודם בכל מקום. כי עד העשירי הוא מנין אב"ג ומן עשרה ואילך יש מנין אחר, מנין עשרות, ומפני שהוא מדרגה אחרת לכך יתחדש שם מדרגה אחרת... כי העשירי הוא חידוש מעלה אחרת". (גבורות ה', פרק מ"ו)

לפי הסבר זה, המספר "עשר" – שלא כמו "חמש" ו"שש" – מציין את הקדושה כשהיא קשורה לאדם, **האדם** המסוגל לקבל קדושה, ה"מנין", שהוא צורת קרבת ה' ליראיו. ועל כך הוא מרומז דווקא במזמור קי"ט המתייחס לאדם שכבר קנה תורה.

תפישה שונה על הקשר בין המזמורים ניתן ללמוד על פי פירושו של רבי חיים ויטאל לתהלים, בפירושו "עץ חיים"¹⁰. פירושו למזמור י"ט שונה מן הפירושים המקובלים. לדעתו, הפסוקים במזמור י"ט אין עניינם שבח התורה, אלא תנאים ללומד התורה, באיזה אופן יוכל להידבק בה ולהצליח בתלמודו.

10. "עץ הדעת טובי", פירושו של רבי חיים ויטאל. מובא בפירושו לתהלים ע"פ ה"שפת אמת", שהוציא לאור בעל ה"אמרי אמת" מכתב יד שהיה ברשותו, וכך כתב ה"אמרי אמת" בהקדמה: "ושמעתני מפייק אמוז"ל (ה"שפת אמת") כי נצטווה רח"ו (רי חיים ויטאל) לחדש חידושים עפ"י פשוט והם חביבים..."

"וביאר התנאים הצריכים אל העוסקים בה. ואמר כי התנאי הראשון הוא שלא יאמרו הלכה זו נאה וזו אינה נאה. אמנם יעסוק בכולה ויקים כל מצוותיה בשלימות, ואינה נקראת תורת ה' אם לא בהיותה תמימה... וכפי המצווה אשר חסר מלעשותה, כך נשאר האבד שהוא כנגדו בנשמת האדם חסרה ופגומה..."

תנאי שני הוא שצריך שתעסקו בתורה לשמה, וזה יורה אם תהיה לכם התורה הנקראת עדות ה' נאמנה באמונה, לא ברמאות לעשות בה קרדום לחפור בו..."

התנאי השלישי, שפיקודי ה' יהיו ישרים בעיניכם, ולא דברים זרים כחוק אשר ללא טעם, ותרדפו עד שתעמדו על ישרם, ולא יהיו מסופקים אצלכם ובלתי מבוררים ונודעים אצלכם... והאות לזאת כאשר יהיו משמחים לבכם ועוסקים בהם בשמחה..."

עד כאן דיבר בתנאים הצריכים בעסק התורה, ועתה ידבר בתנאי עשיית המצוות.

ואמר כי התנאי הא' הוא, שמצוות ה' תהיה ברה וזכה ונקיה מכל פניה אחרת רעה. והאות והסימן הוא בהיותה מאירת עיניים..."

התנאי הב' הוא בענין היראה, שצריך שיתירא לא מפני העונש... ויתראוהו מפני רוממותו ומעלתו... והאות לזה הוא שעומדת לעד... בין בסתר בין בגלוי לפני אנשים..."

התנאי הג' הוא שכאשר תעשה המצוות יהיו כדי לעשות רצון קונן שציווך בכך... כי בזה נמצא שמשפטי ה' הם אמת אצלכם. וזה יוכר כאשר צדקו יחדיו, כקלה כחמורה..."

על פי תפישה זו, מהווה מזמור קייט את שירתו של האדם אשר אכן זכה לדבוק בתורה מכוח עמידתו בתנאים אילו. הצבת התנאים הינה אובייקטיבית ואבסולוטית, כפי שמשקף מזמור י"ט, ואילו קיומם – הינו מקור של חוויה ושמחה לעוסקים בתורה, כפי שמבטא מזמור קיי"ט.

4. אורייתא ושבת

כאשר עולה שחריתה של השבת, והלב קשוב לשירת האמונה שהיא נשמתה של השבת, נאמר מזמור י"ט, כשהוא שזור בפסוקי דזמרה של שבת מלכתא. וכמו השבת, מבטא גם הוא את האות הכפולה לאמונה – הן מצד הבריאה והן מצד הקבלה, ע"פ שני טעמי השבת בדיברות הראשונות והשניות.

על כן מהווה מזמור י"ט מקור לעניין קבלת עול מלכות שמיים: שתי ברכות קריאת שמע מקבילות לשני חלקיו. הברכה הראשונה, ברכת המאורות: "יוצר אור ובורא חושך... מחדש בטובו בכל יום מעשה בראשית" מקבילה לחלק הראשון – "יום ליום יביע אמר... והוא כחתן יצא מִחֶפְתּוֹ". הברכה השנייה, ברכת התורה: "...תורה ומצוות, חוקים ומשפטים אותנו לימדת... ותן בליבנו להבין ולהשכיל, לשמוע, ללמוד וללמד... את כל דברי תלמוד תורתך... והאר עינינו בתורתך..." מקבילה לשבחי התורה: "מחכימת פתי... מאירת עינים...". משמע שההכנה הראויה לקבלת עול מלכות שמיים בקריאת שמע הינה הפנמת שתי העדויות לאמונה, הטבע והתורה. וכן כתב ה"אבודרהם":

"זכתב בעל המנהגות – מה שסמכו אהבת עולם ליוצר המאורות, לפי שבה מזכיר יחוד שמו של הקב"ה ונתינת התורה המאירה מכל המאורות... ואחזו דרך המשורר במזמור "השמים מספרים כבוד אל" שהזכיר יצירת המאורות לסמוך לזה "תורת ה' תמימה" (אבודרהם השלם, י-ם תשי"ט, עמ' ס"ו).

ניתן אולי לאמר כי מזמור י"ט מציין את **מתן התורה מיד הקב"ה**, כאחת משתי היצירות שיצר: הבריאה והתורה, מתת סגולית ומושלמת. מכאן נובעת לשון השיר שהיא הצהרתית, **אובייקטיבית ומוחלטת**. לעומת זאת, מזמור קי"ט מציין את **קבלת התורה הפרטית של האדם**, תוך הבעת רגשותיו, שאיפותיו והתרפקותו לפני בוראו. **לא קבלה חד פעמית אלא אישית ומתמשכת**. ואולי משום כך מדגישה המסורה, כאמור, את המספר עשר בהקשר לפרקנו ולעשרת הדברות:

"עשרת הדברות הם קבלת עול מלכותו ית'... על ידם יש להם חיבור אל ה"ת".
(נצח ישראל, פרק ששי, ועוד).

גם ההלכה כי "אין השכינה שורה אלא בעשרה" נובעת לדעתו ממוכנותו של העשר לקבל קדושה, ו"מניין" – הריהו קשור באדם העומד נוכח בוראו. ואולי יש בעניין זה הסבר מסוים לאמירת הפרק בפסוקי נשמה, שכן כל הפרק עוסק בהתקשרות רוחנית של האדם אל הנצח, באמצעות התורה. ואם מזמור י"ט מתמזג עם שבת מלכתא, הרי מזמור קי"ט קושר את האדם ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי עולמים.

(המשך מאמרו של ד"ר נפתלי טוקר מעמ' 81)

חותם, כל אלה מלמדים כי זמן היותו רועה צאן במדבר עד עלה למלוכה, השנים האלה היו אצלו מבחר ימי חייו. עוד לא נטל עליו כתר המלוכה, הזמן הזה היה הזמן המאושר אצלו. המלכותו למלך היה נגד רצון דוד. לכן, עם חתימת המזמור, הביע דוד את משאלתו שהגם שהביא אותו הקב"ה עד המלוכה, חשקו לשבת תמיד בבית ה' ולא בארמון המלוכה.

הקשיים למיניהם כדאי שיזכירו לנו כי לצד הפירושים המקשרים את המזמור לקורות ביוגרפיים בחיי דוד, כבר כתב ראבי"ע (ה): "שטעם זה המזמור אל עבדי ה'". בלשון היחיד שלו ניתן אפוא לפרש את המזמור כנותן ביטוי לאושרו ולשלוותו של כל הבוטח בה'.